

RAPPORT FRÅN EN KONFERENS

Ämnesmöte i litteraturvetenskap, Lunds universitet, 10–11 mars 2011

Våren 2011 hade turen att arrangera det nationella Ämnesmötet i litteraturvetenskap kommit till Lund. Under två dagar i mars sammanstrålade kollegor från ämnets avdelningar vid universitet och högskolor runtom i landet för att diskutera frågor av gemensamt intresse. Vi som organiserade sammankomsten, Karin Nykvist, Anders Ohlsson, Johan Stenström och jag, var överens om att försöka omhulda de internationella perspektiven på frårmålen som skulle behandlas.

Efterhand programpunkterna om den nya lärarutbildningen, forskarutbildningen, litteraturhistorieskrivningen och utvärderingens möjligheter i utbildningen avlöste varandra, blev det uppenbart hur angelägna även de nationella jämförelserna är. Vi vet mindre än vi tror om hur ämnet bedrivs vid de andra avdelningarna i landet. Behovet av att utbyta erfarenheter och etablera samarbeten visar sig alltid större än väntat. Inför det avslutande seminariet, som skulle handla om Litteraturvetenskapens identitet och internationalisering, hade redan beslut tagits om att försöka stärka verksamheten på flera områden genom ökat samarbete mellan lärosätena. Under våren och hösten har sedan dessa planer fortsatt att utvecklas, särskilt för ett nationellt samarbete inom forskarutbildningen – som efterhand förhoppningsvis kan utvidgas till utbyten med litteraturvetenskapliga institutioner i våra grannländer och ett internationellt nätverk för forskarutbildning i Scandinavian Studies.

Ämnesmötets avslutande seminarium

skulle bland annat ge svar på en enskild och praktisk fråga: finnes goda skäl att foga till vår gemensamma svenska ämnesbeteckning en likaledes gemensam engelsk sådan? Bakgrunden till att det frårmålet uppfattades som särskilt väsentligt av oss arrangörer, var att en utvärdering av forskningen vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet, hade gett ett oväntat ogynnsamt utfall för vårt ämne. I utvärderingen poängterades nämligen den här frågan: Varför betecknar ni er forskning som *Comparative literature* när ni ändå mest bedriver forskning om svensk litteratur?

Denna dispyt har naturligtvis en lång historia. Jag var med på det nätverksetablerande möte som hölls i mitten av 90-talet i Oslo och som ledde till att *Nordic Association for Comparative Literature* (NorLit) bildades. Den animerade diskussionen pågick i flera timmar, vill jag minnas, innan enighet och full uppslutning uppnåddes bakom att den engelska beteckningen skulle vara just *Comparative literature*. När jag halvtannat decennium år senare, inför Ämnesmötet i Lund, företog en snabb sondering av hur litteraturavdelningarna i landet ställer sig i den engelska namnfrågan, fann jag snart att *Comparative literature* fortfarande överväger. I Göteborg, Växjö, Karlstad, Linköping, vad jag kan se även Umeå, troligen på Mittuniversitetet, samt därtill på ett antal av högskolorna, kvarstår den komparatistiska beteckningen. I Uppsala och Stockholm kallar man den egna institutionen *Department of Literature* – men flera av dess forskare anger

sin heminstitutions verksamhet som *Comparative literature*, visar det sig. I Örebro har man anammat beteckningen *Literary studies*. I Lund har vi anmodats att se över vår engelska beteckning, eftersom den tycks vara oss till förfång.

Under seminariet om Litteraturvetenskapens identitet och internationalisering skulle alltså denna namnfråga tas upp. Vi inbjöd Anna Cullhed i Uppsala att inleda diskussionen, och hon har sedan på *TfL*-redaktörens förfrågan generöst accepterat att låta tidskriftens läsare ta del av anförandet. Som framgår av texten som här följer, blev både inledningen och den efterföljande diskussionen långt mer inspirerande och intellektuellt uppslagsrik än det ursprungliga uppdraget om beteckningsväsendet gett för handen. Vål så. Samtidigt som läsarna erbjuds ett stimulerande anförande, utgår emellertid samtidigt – ja, *härmed* – en enkät till samtliga avdelningar i ämnet Litteraturvetenskap, med två frågor som torde vara angelägna att diskutera i *TfL*:

1. Vilka orsaker och beslut ligger bakom valet av engelsk beteckning för verksamheten på er avdelning i litteraturvetenskap?

2. Pågår det för närvarande diskussioner eller beslutsprocesser för omprövning av den nuvarande engelska beteckningen?

Anders Mortensen

LITTERATURVETENSKAPENS IDENTITET OCH INTERNATIONALISERING

av Anna Cullhed

Först vill jag tacka för inbjudan att komma till Lund! Det är hemskt roligt att träffa kolleger från de olika institutionerna inom landet och att få tillfälle att resonera kring gemensamma frågor. De här dagarna har varit både inspirerande och tänkvärda, och jag kommer att anknyta till diskussionerna på olika sätt.

Jag har blivit ombedd att inleda en diskussion kring litteraturvetenskapens identitet och internationalisering. Tanken är att inlägget ska utmytna i en diskussion om vad vårt ämne ska kallas på engelska. Jag kommer mest att tala om kategoriseringar och sorteringsmekanismer av olika slag. Tiden och rummet kommer att spela en viktig roll, precis som språket. Jag kommer att behandla både forskning och undervisning – jag menar att de hör ihop – men också kommentera det glapp som ofta framhålls mellan vår breda grundutbildning och en forskning som ofta är inhemskt orienterad.

Frågorna är naturligtvis centrala och hör till ämnets ständiga självreflektion, men det är kanske också bra att då och då påminna sig om att det också är problematiskt om ”utvärderingskommissarierna” får makten att helt bestämma vår självbild. Ordet ”utvärderingskommissarier” använde Anders Mortensen i ett mejl till mig och det är nog fler som är lite klivna inför utvärderingskulturen. Vi står inför flera frågor. Hur ser sambandet ut mellan de officiella dokumenten och den dagliga verksamheten? Kan vi lita på att vi gör det vi anser vara viktigt när vi väl prickat av de aktuella slagorden i våra självvärderingar? Eller

anpassar vi oss smidigt efter de ofta ganska kortsiktiga målen som andra aktörer ställer upp? Vad kostar det, i tjänster eller lärarledd undervisning, att inte spela med? Vi har till och med hört att hela verksamheten kan vara hotad.

Jag tänkte inleda den här diskussionen utan att snegla på någon budget eller på utvärderingar. Jag menar det inte som en provokation mot alla som är tyngda av ansvar för sina medarbetares försörjning eller för antalet undervisningstimmar per kurs. Det här bidraget är snarare tänkt som en utgångspunkt – jag är fullt medveten om att andra aspekter också måste belysas och vägas in i resonemangen om ämnet.

Närproducerat och globalt

Först ska det alltså handla om rummet, den spatials dimensionen. I utvärderingarnas tid måste också litteraturvetare krydda sina presentationer av verksamheten med värdeladdade ord. Det finns kanske en poäng i att påpeka att vi sysslar med närproducerad litteratur eller, å andra sidan, att visa att vi sysslar med internationalisering, samarbete och ett globalt perspektiv. Förutom dessa sorteringskategorier kan vi etablera ytterligare begrepp som det lokala, det regionala, det nationella, det nordiska, det europeiska. Risken är att vi också stundtals hamnar i det eurocentriska eller det provinsiala. Alla dessa spatials kategorier bär med sig en värdeladdning som vi måste hantera.

Ofta ställs frågan som om det krävdes ett val. Antingen sysslar vi med den svenska litteraturen eller så ska vårt ämne vara ett hopkok av allt möjligt – det kan formuleras som en västerländsk kanon eller som världslitteratur i en lite fräschare version. I går presenterade Margareta Pettersson *Världens litteraturer*, ett alldeles färskt exempel på ett sätt att närma sig ämnet från ett globalt perspektiv. Men ämnet kan också utsträckas till närliggande fenomen. Ett breddat textbegrepp innebär en utvidgning till andra medier. Det globala och det mediala representerar ämnet i dess mest utsträckta form. Alternativet är att ämnet i stället handlar om den svenska litteraturen. Ett argument som ofta framförs för att driva den svenska linjen är att om inte vi studerar svenskspråkig litteratur, vem ska då göra det? Ett annat argument som ofta luftas är att vi aldrig kan bli annat än medelmåttiga Shakespeareforskare – i jämförelse med de stora kanonerna är vi hopplöst provinsiella.

Jag tror inte att valet står mellan de här alternativen – ett världsledande studium av svensk litteratur eller en medioker jämförande litteraturvetenskap. I stället menar jag att det viktigaste snarare är att fundera över hur vår undervisning och forskning förhåller sig till diskussioner som förs på andra platser och inom andra språkområden, med anknytning till Margareta Petterssons presentation i går. Jag ska ge några exempel och nu handlar det om forskning.

I många svenska avhandlingar är teoriavsnitten tydligt internationella. Det hänvisas exempelvis till engelskspråkiga, franskspråkiga eller tyskspråkiga teoretiker. Sedan appliceras dessa storheter på ett svenskt material – det kan vara ett författarskap, den svenska bokmarknaden eller något liknande. Kombinationen internationell teori – svenskt undersökningsmaterial är hur som helst vanlig. Även den äldre komparativa forskningen följde ett liknande tankemönster. Då gällde det utländska författarskap som med viss försening på-

verkade svenska diktare. Båda dessa tendenser rör sig från den stora världen till lilla Sverige som en passiv mottagare av utländska impulser. Men jag menar att vi inte kan stanna där.

Vid en disputation i Uppsala nyligen, då Alexandra Borg försvarade sin avhandling med titeln *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916*, ställde opponenter en viktig fråga. Anna Westerståhl Stenport, verksam vid University of Illinois vände på perspektivet. Hennes fråga var vad avhandlingens diskussion om Stockholm kan bidra med i ett mer internationellt perspektiv. Hur förhåller sig avhandlingen till den internationella urbanforskningen? Just det synsättet är viktigt – det handlar inte bara om att den stora världens frågor i svagare form når det provinsiella Sverige utan om hur den svenskspråkiga litteraturen innebär ett nytt och specifikt svar på samma frågor, ett svar som kanske förskjuter den ursprungliga frågan eller som kan bidra till teoribildningen på ett visst område.

Som en kollega sa till mig häromdagen: det avgörande är inte nödvändigtvis vilket material vi ägnar oss åt. Vi kan studera internationell litteratur på ett synnerligen provinsiellt sätt, utan att ta del i större diskussioner som förs. Men vi kan också behandla ett svenskt material på ett sätt som gör det relevant för en eller flera diskussioner som förs utanför våra gränser. Detta gäller i allra högsta grad för den undervisning vi bedriver.

Ytterligare en sak som kan vara värd att hålla i minnet är att det som vi kallar internationellt för det första ofta är från USA eller Europa. För det andra är det uppenbart att de forskare från andra länder som vi jämför oss med alldeles för ofta befinner sig i en ganska snäv nationell kontext. Jag har nyligen tittat lite närmare på sentimentaliteten som estetiskt fenomen under 1700-talet och kunnat jämföra forskningen i Frankrike, England och Tyskland. Forskarna från de olika länderna presenterar parallella och helt olika förklaringar till den sentimentala litteraturen. Alla

förklaringar är strikt nationella, de bygger på inhemska villkor – allt från bokmarknad till politiska system och idéhistoria – och för det mesta finns en påtaglig brist på intresse för forskningsrönen i de närliggande länderna. Det ironiska är ju att samma böcker rörde sig obehindrat över gränserna och att läsare i de tyska rikena, i Frankrike och i England, men också i Sverige, grät över samma kärlekshistorier. För dem spelade det ingen roll om författaren heter Goethe, Rousseau, eller Frances Burney. Men de nationella historieskrivningarna förblir oberörda av varandra – det är ytterst sällan man kan hitta referenser till tyskspråkig forskning i en brittisk publikation. Inte heller det omvända är särskilt vanligt.

Den svenska utsiktspunkten innebär faktiskt en fördel. I detta sammanhang, frågan om sentimentaliteten på 1700-talet, kan man å ena sidan konstatera en uppenbar samtidighet. Provinsen släpar inte alltid efter. Men man kan å andra sidan också undra vad sentimentaliteten betyder i alla dessa olika sammanhang. Betyder den något annat i ett samhälle som det svenska där mellanskiktet, det som brukar kallas en borgerlighet, är så litet? Och på vilket sätt kan en svensk författare bidra till sentimentalitetens europeiska historia? Här tror jag komparationer är välkomna, inte i bemärkelsen ett sökande efter ursprung, en källa, utan som ett sätt att omformulera både historieskrivningen och det teoretiska fältet.

När vi skriver, ska vi då skriva på engelska eller svenska? Återigen menar jag att vi inte ska ställa språken mot varandra. En monografi på svenska om ett svenskt material kan kompletteras med en engelskspråkig artikel som riktar fokus mot hur det svenska materialet fungerar i en större kontext. Det omvända gäller i lika hög grad – en engelskspråkig monografi kan följas av en svenskspråkig artikel. Kombinationerna är många och jag tror att det är viktigt att se att resultaten förändras beroende på vilken forskningskontext de placeras in i.

Nu har jag försökt säga något om hur man

kan se på det spatiala som en interaktion mellan olika platser och där kategorierna centrum och periferi kan omförhandlas. Jag tror vi behöver komma bort från tanken att Sveriges plats i världen är given och betona rörelsen utåt – provinsen skriver tillbaka. Jag har också velat visa hur tanken om provinsial efterklang är problematisk. Också tidsmässigt kan Sveriges position diskuteras i dialog med andra länder.

Den svenska litteraturen?

Vem ska ägna sig åt den svenska litteraturen om inte vi gör det? Frågan ställs om och om igen. Men först och främst är det svenska en kategori som behöver problematiseras. Det svenska rikets gränser har, som vi vet, sträckt sig över betydligt större områden än de nuvarande. En av de återkommande frågorna är ju om den svenskspråkiga litteraturen i Finland är en del av vårt intresseområde. Går man till en litteraturhistorisk översikt upptäcker man snart att russinen blir svenska. Edith Södergran är naturligtvis svensk, en stjärna utan stjärnbilder också i nationell bemärkelse.

I det svenska riket har författare varit verk samma på flera språk – latin, så klart, men också tyska och franska för att nämna några. Många diktare var flerspråkiga, då som nu. Idag har vi flera officiella minoritetsspråk: finska, meänkieli, samiska, jiddisch och romani chib. Det talar vi sällan om och det får sällan konsekvenser för vår undervisning eller för forskningen. Det är som om bilden av en enspråkig nationalstat är själva grundföreställningen, trots att den aldrig existerat.

Och naturligtvis har man i Sverige läst utländsk litteratur, i original och i översättning. Ur ett läsarperspektiv är också de nationella gränserna problematiska. Under sommarens IASS-konferens här i Lund behandlades just översättningar, appropriationer och olika former av överflyttningar och anpassningar i ett ganska brett perspektiv, samtidigt som allt för-

des inom ramen för IASS, en sammanslutning för skandinavister.

Som jag nämnde är litteratur från andra länder i högsta grad närvarande i Sverige och har alltid varit närvarande. Detta faktum kan fungera som ett argument för att våra grundkurser behåller den långa och breda historiska förankringen, men kanske med större fokusering på vad översättning innebär. I stället för kanon kan man välja att tala om en repertoar av texter som samexisterar fram till ungefär 1800. Det blir då nödvändigt att inkorporera den klassiska traditionen, renässansens europeiska litteratur, 1700-talets spridda romaner och den globala litteraturen i vår undervisning. De hör samman i den litterära kultur som går från att vara en övergripande europeisk elitkultur, till att nå bredare grupper på den marknad som utvecklas under andra halvan av 1700-talet. Det är först 1800-talet och delar av 1900-talet som är den nationella historieskrivningens sekel.

På sätt och vis skulle man kunna hävda att många av våra studenter idag har en kompetens som liknar den förmoderna tidens, fast inom populärkulturen. Det vi kan förutsätta är att de behärskar vissa format för att prata mediespråk. Populärkulturella koder och berättarmönster är välbekanta och de är på ett självklart sätt globala. På det sättet liknar de 1600-talets och 1700-talets elitläsare, som rörde sig hemtamt mellan Aten och Jerusalem. Kanske kan man gå så långt som att hävda att tanken om en nationell litterär kanon med Nordenflycht, Tegnér och Lagerlöf är en historisk parentes, som både föregås och ersätts av ett mer övergripande perspektiv.

Men vore det inte så mycket enklare att då bestämma sig för det svenska – eller det skandinaviska – och låta gränsen gå där? Kan vi inte lämna Tyskland åt tyskarna, Frankrike åt fransmännen och Nordpolen åt nordpolackerna? Visst kan vi det och det finns många skäl som är hedervärda. Om det är excellens vi eftersträvar är det kanske rimligare att renodla

ett mer begränsat område. Vi vill ju så gärna bli världsledande eftersom det innebär att vi faktiskt får mer resurser att bedriva forskning och undervisning med. Och mot det är svårt att invända. Men om vårt ämne ska betyda något och om vi ska kunna vända vår historiska och geografiska position till en fördel finns mycket som talar för att vi ska se Sverige som en del i större värld.

Litteraturvetenskapens identitet

Den som söker efter ämnet litteraturvetenskap på svenska universitet och högskolor hittar de mest olikartade institutionsbeteckningar. I Uppsala heter vi rätt och slätt Litteraturvetenskapliga institutionen, Department of Literature, fast vi har två ämnen med kurser från grundnivå till forskarutbildning: litteraturvetenskap och retorik. Dessutom har vi ett tredje ben att stå på, lärarutbildningen i svenska. Inom lärarutbildningen har vi ett etablerat samarbete med Institutionen för nordiska språk.

Innan campusområdet Engelska parken bildades fördes långtgående diskussioner om sammanslagningar mellan ämnen. För litteraturvetenskapen utkristalliserades tre olika alternativ. En möjlighet var att se ämnet som estetiskt i första hand. Då blev konstvetenskap, musikvetenskap och estetik tänkbara samarbetspartner. Ett annat förslag uppfattade litteraturvetenskapen som ett i första hand historiskt ämne, som borde föras samman med historia och idéhistoria. En tredje linje drev ämnet mot språkinstitutionerna, där det redan finns en litteraturvetenskaplig forskning och undervisning inom de enskilda språkämnen. Det fanns förespråkare för alla förslagen, men också högljudda protester mot oönskade förbindelser. Det finns inga ”naturliga” partner – som i forskning och undervisning är valet av kontext aldrig oskyldigt. Men varje enskilt val både öppnar dörrar och stänger andra.

Eftersom jag mest sysslat med 1700-talet – det europeiska och det svenska – ingår jag ofta i sammanhang där ett århundrade är den gemensamma nämnaren. Jag har flera kolleger som gärna kallar sig för 1700-talsforskare. Jag ser mig som litteraturvetare och i tvärvetenskapliga samarbeten står det ibland klarare än någonsin vad identiteten innebär. För mig blir den tydlig exempelvis i mötet med historiker som också arbetar med texter som källmaterial. Den mångfacetterade läsningen som tar hänsyn till konventioner, till textens sammanhang, dess materialitet, dess möjliga innebörder är litteraturvetarens signum. Jag menar att vi har en tolkningsfärdighet och textkunskap som vi ska vara stolta över. Med det menar jag inte att vi ska låta bli att studera film eller bilder, till exempel. Men jag tycker det vore synd om vi såg oss som filmvetarwannabeer. I stället kan vår fiktions- och berättelsekompetens bli ett viktigt bidrag till filmanalysen tillsammans med en flexibel och omfattande teoretisk kompetens.

Jag själv tycker att det historiska perspektivet är intressant, men jag måste erkänna att jag i samarbetet med historiker ibland känner en akut samhörighet med estetiska ämnen. Likaså kan jag i mötet med språkvetare (jag menar inte litteraturvetare inom språkämnena utan lingvister) dras mot det historiserande och kontextuella eller envist hävda den enskilda textens betydelsepotential. Det finns fler kombinationer som lockar fram olika sidor av min personliga ämnesidentitet. Vi kan säkert alla reflektera över var våra egna gränser går och vilka samarbeten vi tycker är fruktbara, kanske just för att de utmanar den egna självuppfattningen.

Men en fråga är jag nyfiken på – vilka resultat får våra samarbeten egentligen? Handlar det mest om vem vi möter vid kaffeapparaten? Eller är de internationella nätverken viktigast? Det vore spännande att se en utvärdering av de olika vägval som skett vid svenska universitet och högskolor. Förändras ämnet beroende

på de konstellationer och ämnesgrupper som skapats? Eller är det andra krafter som till slut avgör vad det innebär att vara litteraturvetare – eller vad vi nu ska kalla oss? Kanske någon av er redan vet svaret?